

УДК 94(477.8):323.3-057.4«189/191»

M. Guivaniuk
(Chernivtsi)© Микола Гуйванюк
(Чернівці)**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА
ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ОБСТОЮВАННІ
ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ГАЛИЦЬКИХ
ТА БУКОВИНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ
(кінець XIX – початок XX ст.)**

У статті розглядається роль українських письменників Галичини й Буковини в захисті економічних інтересів українського населення. Простежується їхня діяльність щодо запровадження справедливого оподаткування селянства. Розкрито внесок українських літераторів у процес парцеляції великої земельної власності. Показано роль представників літературної інтелігенції в організації діяльності українських фахових економічних товариств: «Сільський господар», «Народна торгівля», «Крайовий союз кредитовий», «Крайовий союз ревізійний», «Земельний банк іпотечний», «Селянська каса» тощо. Відображено діяльність українських літераторів з популяризації новинок агрокультури в сільському господарстві серед українського селянства.

Ключові слова: українські письменники, В. Стефанік, О. Барвінський, А. Чайковський, С. Смаль-Стоцький, О. Попович, К. Малицька.

Н. Гуйванюк
(Черновцы)**УКРАИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ
ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ В ОТСТАИВАНИИ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ ГАЛИЦЬКИХ
И БУКОВИНСКИХ УКРАИНЦЕВ
(конец XIX – начало XX в.)**

В статье рассматривается роль украинских писателей Галичины и Буковины в защите экономических интересов украинского населения. Прослеживается их деятельность по внедрению справедливого налогообложения крестьянства. Раскрыто вклад украинских литераторов в процесс парцелляции крупной земельной собственности. Показана роль представителей литературной интеллигенции в организации деятельности украинских профессиональных экономических обществ: «Сельский господарь», «Народная торговля», «Краевой союз кредитный», «Краевой союз ревизионный», «Земельный банк ипотечный», «Крестьянская касса» и др. Отражено деятельность украинских литераторов по популяризации новинок агрокультуры в сельском хозяйстве среди украинского крестьянства.

Ключевые слова: украинские писатели, В. Стефанік, А. Барвінський, А. Чайковський, С. Смаль-Стоцький, Е. Попович, К. Малицька.

**UKRAINIAN LITERARY INTELLIGENTSIA
IN DEFEND OF ECONOMIC RIGHTS
OF GALICIAN AND BUKOVINIAN
UKRAINIANS (LATE 19-TH – EARLY 20-
TH CENTURY)**

The role of Ukrainian writers from Galicia and Bukovina in defend of economic interests of Ukrainian population is considered in this article.

The author stresses that writers supported and defended the idea of tax introduction according to incomes of every citizen. They held dozens of meetings, where petition concerning to establishment of fair taxes were submitted.

The contribution of Ukrainian writers to the process of large land ownership division is revealed. These processes were made public and controlled in benefit of community where division took place. K. Levytskyi, Les Martovych, Marco Cheremshyna and A. Chaykovskyy, who also were professional lawyers especially contributed to this.

The role of literary intelligentsia representatives in organization of such Ukrainian professional economic societies as «Rural Host», «People Trade», «Regional Credit Union», «Regional Auditorial Union», «Land Mortgage Bank», «Peasants Pay Desk». Their main task was an attracting of Ukrainian peasants to the European agriculture, practical assistance and financial support of agricultural business.

The activity of Ukrainian writers in promotion of agricultural innovations among the Ukrainian peasantry is displayed.

Keywords: Ukrainian writers V. Stefanyk, O. Barvinskyi, A. Chaykovskyy, S. Smal-Stocki, O. Popovych, K. Malyska.

Кінець XIX ст. у Галичині та Буковині характеризується не тільки досягненнями в суспільно-політичному та національно-культурному русі українців, але й певним поступом у їхньому економічному та господарському житті. Важлива роль у цих процесах належала українській літературній інтелігенції.

Свого часу окремі аспекти порушеної у статті проблематики висвітлювали історики В. Ботушанський¹, О. Добржанський², І. Андрухів³, а також літературознавці В. Лесин⁴, Ф. Погребенник⁵ та ін. Але окремого ґрунтовного наукового дослідження, яке б стосувалося участі представників літературної інтелігенції в обстоюванні економічних прав галицьких та буковинських українців наприкінці XIX – на початку XX ст., у вітчизняній історіографії ще й досі немає.

Метою пропонованої статті є всебічний аналіз форм і методів участі представників лі-

тературної інтелігенції в обстоюванні економічних прав галицьких та буковинських українців наприкінці XIX – на початку XX ст. Для досягнення мети автор ставить наступні завдання:

– охарактеризувати діяльність українських письменників, спрямовану на впровадження справедливої податкової системи;

– розкрити участь окремих представників літературної інтелігенції в парцеляції великої земельної власності;

– з'ясувати вплив українських письменників на залучення селянства до участі в нових господарських об'єднаннях та спілках;

– проаналізувати боротьбу українських літераторів за покращення інфраструктури у Східній Галичині та Північній Буковині.

Незважаючи на те, що після революційних подій 1848 р. в Австрійській імперії, поряд з лібералізацією суспільно-політичного життя, з'явилася можливість економічного поступу народів, які її населяли, все ж через певні об'єктивні обставини українці не змогли повною мірою скористатися із наданих їм можливостей. В економічному плані цей регіон залишався одним із найвідсталіших в імперії.

Скасування панщини також не дало сподіваних результатів селянству. Більше половини селян залишилися дрібними землевласниками, що мали менше 5 га землі. Це унеможливило ведення ефективного і прибуткового господарства. Одним із шляхів подолання цих труднощів було банківське іпотечне кредитування. У Галичині й Буковині діяла мережа філій «Австро-Угорського національного банку», «Галицький земельний кредитний банк», «Галицький акціонерний банк торгівлі та промисловості», «Галицький акціонерний іпотечний банк». Вони надавали кредити під 4–7% річних, але здійснювали кредитно-іпотечну діяльність тільки під заставу великої нерухомості. Відповідно, українське селянство автоматично втрачало можливість скористатися їхніми послугами. Спеціально створений для роботи з дрібними власниками «Банк рустикальний» позичав гроші під заставу нерухомого майна або землі під 12%, та це також не вирішувало справи. У зв'язку з низькою агрокультурою прибутки у селянських господарствах були мізерними і не покривали банківських відсотків. Унаслідок цього дрібні селянські господарства замість розвитку – банкрутували. Це призводило до того, що щорічно тисячі селян-

українців потрапляли в кабалу до місцевих лихварів або змушені були емігрувати за океан.

Саме тому пошук шляхів обстоювання економічних прав галицьких і буковинських українців став викликом новому поколінню світської інтелігенції, зокрема письменникам та публіцистам: І.Наумовичу⁶, І.Франку⁷, С.Даниловичу⁸, В.Будзиновському⁹, Є.Оленицькому¹⁰, В.Стефанику¹¹ та ін. Вони у своїх публіцистичних статтях та художніх творах не тільки привертали увагу суспільства до існуючих проблем, але й пропонували своє бачення їх подолання.

Українське населення Галичини й Буковини, виконуючи поставлені конституцією Австрії зобов'язання, брало участь у формуванні казни через сплату податків, різноманітних зборів та акцизів. Враховуючи, що більшість українців краю займалася землеробством, основним для них був поземельний податок, ставка якого у 50 – 60-х рр. XIX ст. становила 22,7%¹², тобто майже чверть доходу доводилося віддавати казні. З часом цей податок корегувався у бік збільшення і наприкінці XIX ст. був збільшений для Галичини на 21%, а для Буковини на 35%, тоді як для австрійської частини імперії не збільшувався, для Богемії зменшився на 20%, Сілезії – 16%, Каринтії – 3%¹³. Така політика уряду була дискримінаційною щодо країн імперії. В результаті, Галичина і Буковина опинилися у гіршому становищі порівняно з іншими провінціями.

Цілком природним було те, що представники інтелігенції, серед яких налічувалося чимало письменників, намагалися цій проблемі надати суспільного розголосу, привернути увагу урядових кіл. На численних народних вічах, що постійно проходили по всьому краї, обов'язково порушувалося питання зменшення податкового навантаження. Літератори підтримали та відстоювали ідею запровадження податків залежно від доходів кожного громадянина. Показовим у цьому плані було народне віче в Коломиї 2 лютого 1891 р. У ньому взяло участь понад 300 осіб Коломийського, Снятинського, Косівського та Городенківського повітів. На вічі один із референтів – публіцист С.Данилович переконував, що «[...] податки не рівномірно розсажені. Податок повинен бути від доходу»¹⁴.

Не стояв осторонь податкових проблем І.Франко, який взяв участь у народному вічі, що відбулося 8 січня 1896 р. в Перемишлі, на

якому зібралось понад 500 осіб. Ним було висунуто пропозиції щодо змін у законодавстві стосовно скасування всіх двірських привілеїв, шарварків (примусових громадських робіт з ремонту доріг, мостів тощо. – М.Г.), а також вимоги, що найбідніші хлопи – халупники і загородники повинні бути увільненні від усіх тягарів на дороги¹⁵. З цього самого приводу І.Франко виступив і на радикальному вічі в Дрогобичі, яке відбулося дещо пізніше, 15 лютого 1896 р. У ньому взяло участь понад 200 селян. «[...] Др. Франко розповів як стоїть справа з зміною закона дорогового»¹⁶.

Відомий український публіцист В.Будзинівський зробив цілком справедливий закид крайовій та центральній владі з приводу того, що вони не докладають ніяких зусиль для покращення умов господарювання селян Східної Галичини тільки через те, що ті – українці. Натомість стверджував, що урядовці роблять усе можливе для сприяння польським землевласникам, щоби вони були економічно сильнішими та конкурентоспроможнішими у боротьбі з українськими хліборобами, констатує, що «[...] польський пан у Східній Галичині податками майже не обтяжений, а ґрунтовий кадастр також сформовано в користь панів»¹⁷. Для уникнення вищезазначених проблем К.Левицький радив «[...] на місці по повітах пильнувати ся, щоби в катастрі було все списано по правді і справедливості. Тай відтак допильнувати: який буде вимір податку ґрунтового, бо як самі за себе не подбаємо – то дальше будемо платити без рахуби на гіршу біду»¹⁸.

Українські письменники, які намагалися проводити національно-просвітню діяльність серед галицького і буковинського селянства, нерідко стикалися з небажанням останніх вести будь-які дискусії, окрім обговорення економічних проблем. Це засвідчено у листі Н.Кобринської до В.Лукича: «[...] мужик не розбирає питання національного, а займає его лише чисто матеріальний інтерес. Права конституційні, пориви і старання інтелігенції, будять в нім ті поняття, але вкінці все-таки переважає питання економічне»¹⁹.

На нужденне життя галицького і буковинського селянства вказував В.Стефанік у статті «За мужицький харч»: «[...] Наші селяни працюють коло поля, то повинні мати подостатком бодай ростиної поживи. Так би здавалося, а так не єсть. Хліб наші селяни їдять найгірший, а то ячмінний, кукурудзяний з до-

мішкою бараболі, а в найбідніших гірських повітах довольні (вже як хочуть) вівсяними коржами. Житній хліб рідко стоїть на столі селянським. Пшеничний мають хіба багачі на Великдень та на родинних okazіях»²⁰. Це був не тільки правдивий виклад реальних фактів, але насамперед спроба привернути увагу до потреби розв'язання цієї проблеми. На думку письменника, таку нестерпну економічну нужду можливо подолати тільки завдяки сприянню крайової влади українським селянам у придбанні землі через доступне кредитування.

Згадану проблему порушував і І.Франко, не тільки констатує нужденне життя українського селянства, але й вказує на основні причини такого становища: «[...] ліцитації, лихва, банки, податки і додатки, пияцтво і пропінання, роздрібнене ґрунтів, нищень лісів, повені, гради, фабричний пролетаріят і жиди»²¹. І тут же пропонував своє бачення виходу із вищезазначених проблем: «[...] нам треба солідарність [...] просвіта [...] руский (тобто український. – М.Г.) банк, народна торгівля...»²². Окрім цього, під час роботи з'їзду Русько-української радикальної партії 19 – 20 вересня 1897 р. І.Франко виголосив реферат про викуп панських ґрунтів для селян,²³ запропонувавши створення української кредитної спілки, яка би без високих лихварських відсотків допомагала українським селянам викупувати панські землі і господарювати на них.

В.Стефанік виступив із справедливою критикою окремих представників інтелігенції, які «[...] виробили собі якісь гадки про мужиків, часто-густо і не бачачи їх на очі, а мужики наші тепер уже так притиснені, особливо послідніми роками, що їм аби яка така полекша, то будуть вдоволені...»²⁴. А «полегша», на думку Стефаніка, тільки у парцеляції великої земельної власності під жорстким контролем українських національних організацій.

У розглядуваний період парцеляція великої земельної власності стала актуальною суспільною проблемою. На той час чимало колишніх великих землевласників, не витримавши конкуренції в умовах активного розвитку капіталістичних відносин, змушені були через борги продувати землю великими ділянками – від кількох десятків до кількох сотень гектарів. Зазвичай, єдиного покупця не було. Тоді банк або місцева громада викупували цю ділянку і під певні відсотки невеликими

частками продавали селянам. Але у зв'язку з тим, що місцева адміністрація у Галичині перебувала в руках поляків, а на Буковині в німців, то вони у придбанні парцелій, насамперед, спряли своїм одноплемінникам – польським селянам або німцям-колоністам. У той же час український селянин залишався і далі обділеним. У тодішніх умовах одна селянська родина з п'яти осіб, щоби вижити з рільництва, мусила володіти щонайменше 10-ма моргами²⁵ землі. Станом на 1908 р. 40% українських селян Галичини й Буковини мали у своєму володінні менше 4 моргів; 37% – володіли 4 – 10 моргами; 15% – володіли 10 – 20 моргами, і тільки 1,5% селян мали у своєму володінні від 40 до 200 моргів землі²⁶.

В цих умовах головне завдання української інтелігенції полягало в тому, щоби надавати парцеляційним процесам публічності та сприяти тому, щоби насамперед задовольняти земельні потреби громади, на території якої відбувалася парцеляція. Примітним було й те, що у цій справі спільну позицію з українськими літераторами займали і русофільські письменники. Показовою є позиція Ф.Луцика, який застерігав українську спільноту бути дуже обережною, оскільки «[...] парцеляційні комісії у руках у поляків, то вони намагаються справляти на галицькі землі мазурів і сприяти їм»²⁷. Ним також була подана слушна пропозиція щодо об'єднання зусиль усіх членів громади, незалежно від політичних уподобань, щодо недопущення «чужинців» до скуповування земель на своїй території. Для цього, на його думку, «[...] селяни повинні об'єднуватися в товариства, щоби зібрати необхідні суми»²⁸.

Окрім моніторингу за процесом парцеляції земель, галицькі й буковинські письменники надавали посильну практичну допомогу українським селянам. Особливо до цього спричинилися К.Левицький, Лесь Мартович, Марко Черемшина та А.Чайковський, які ще й були фаховими правниками. Відомо, що 1905 р. Лесь Мартович провів парцеляцію поміщицького маєтку в с. Орелець Снятинського повіту виключно між селянами названого населеного пункту.

Крайовий адвокат і відомий український письменник А.Чайковський розробив і впровадив схему викупу у збанкрутілих землевласників великих земельних масивів, що були під заставою. Для цього ним залучалися українські фінансові організації – страхова компанія

«Дністер» (Львів), «Союз кредитовий» (Львів) та «Українська шадниця» (Перемишль). Вони із своїх капіталів викупували борги у кредиторів, а потім, ставши власником землі, розподіляли її між українськими селянами за помірну ціну, виходячи з їх фінансових можливостей. «[...] При парцеляції заробляється звичайно 15 – 25%. [...] При раціональній парцеляції жодному парцелянтові не можна продати більше землі, як має своєї власної, хіба би крім землі мав ще покладні гроші»,²⁹ – писав Чайковський у листі до М.Грушевського.

Певний внесок в організацію парцеляції великої земельної власності серед галицького селянства зробили й представники літературної інтелігенції русофільського спрямування, діячі, об'єднані в «Товариство ім. М.Качковського». Найактивнішими у цій справі були Б.Дідицький та Ф.Свистун. Вони співпрацювали з банком «Защита землі» (Львів), «Русским Ревізіонним союзом», «Рольничим союзом» та ін.

Досвід парцеляції великої земельної власності показав, що вона виявилася справою потрібною і принесла чимало користі малоземельним господарям, які отримали шанс збільшити свої земельні наділи та покращити статки. Проте залишалася частина бідного безземельного селянства, яке через неспроможність оплатити придбану землю так і не скористалося можливостями парцеляції. Окрім цього, під парцеляцію потрапляли малоцінні для обробітку землі. Вони здебільшого викупувалися громадою і в подальшому перебували у спільному користуванні.

Характерною рисою другої половини ХІХ ст. було поширення в суспільній думці західноукраїнських земель марксистських ідей. Зокрема, пропагувалася співдружність людей праці, побудована на господарській рівності, встановлення повної громадянської й політичної свободи. Одним із її прихильників на початковому етапі політичної діяльності був І.Франко. У нарисі «Чого хоче галицька робітнича громада»³⁰ ним була висунута ідея спільного обробітку громадою колишніх поміщицьких земель і справедливий поділ доходів між членами громади, залежно від особистого внеску у спільну справу. Йому також належала ідея про доцільність збереження деяких фільварків, перетворивши їх на громадські: «... мені бачиться, що заведення гуртових фільварків поперед усього мало би той до-

брий наслідок, що дало би можливість більшому числу людей працювати на своїм ґрунті»³¹.

Серед слухних господарських порад І.Франка була пропозиція щодо спільного господарювання та управління пасовиськами й іншими землями, що не перебувають в індивідуальному користуванні. «[...] зараз, коли в усьому цивілізованому світі пропагується усупільнення, удержавлення і асоціація, [...] повинні думати не про те, щоб якнайшвидше знищити будь-яку колективну власність, але про засоби якнайкращого упорядкування і поліпшення цієї власності. [...] Але якщо наш селянин ще не дозрів до спільного господарювання, [...] то чому не пускати громадську власність парцелями в оренду (і такі приклади ми вже бачили) для користування окремим членам громади на певний визначений час? Чому конче їх продавати?»³², ? наголошував І.Франко.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. за ініціативи імператора Йосифа II та при фінансовій підтримці уряду в Галичині й Буковині було створено мережу громадських шпихлірів (складів), головне завдання яких полягало у створенні та зберіганні певного запасу продовольчого і насінневого зерна на випадок неврожаю, стихійних лих та як певна протидія громад лихварському визиску. Незважаючи на беззаперечну користь для громади, через фінансові зловживання центральних та місцевих властей станом на кінець XIX ст. вони почали занепадати. Намагаючись привернути увагу суспільства до потреби відродження цих економічних інституцій, І.Франко виступив із статтею «Громадські шпихліри»,³³ у якій показав користь, яку вони принесли суспільству, та закликав «[...] послів, скоро тільки зберуться на сейм, виступити до уряду з питанням, що сталося з тим фондом, і жадати його звороту для утворення постійного запомогового фонду для галицького селянства».³⁴

Незважаючи на те, що літератори не були великими фахівцями у сільському господарстві, все ж вони мали можливість стежити за новинками у цій галузі, аналізувати досягнення сусідів та пропагувати їх серед українців. Це насамперед стосується Ю.Бачинського, який, перебуваючи в Канаді, вивчив особливості ведення господарства тамтешніми фермерами. Свої враження від побаченого він передав у статті «Управа ріллі в Канаді»³⁵, де дав слухні поради, як можна отримувати високі врожаї пшениці.

Письменник і публіцист русофільського спрямування І.Наумович радив власникам дрібних селянських господарств запроваджувати досконаліші сільськогосподарські машини та нові сорти насіння. На його думку, необхідно було б створити спеціальний земельний банк під контролем держави, який би надавав селянам кредити на вигідних умовах³⁶. Тож ним була висунута пропозиція для розширення обсягу орних земель окультурювати неужитки та осушувати болота.

Певну позитивну роль у піднесенні господарства галицьких і буковинських українців відігравали сільськогосподарські фахові товариства, головне завдання яких полягало у прилученні українського селянства до тодішньої європейської агрокультури та наданні практичної допомоги у веденні господарської діяльності. На Буковині найактивнішими були «Сільськогосподарське товариство герцогства Буковини», «Буковинське товариство вирощення дрібної худоби і птиці», «Товариство пасічників у Чернівцях»³⁷ та ін. З представників літературної інтелігенції з ними співпрацювали С.Смаль-Стоцький, О.Попович та ін. насамперед через газети «Селянин», «Вістник Союзу руских хліборобських спілок на Буковині» «Селянська каса», «Хлібороб» тощо. Письменниця та педагог К.Малицька доволі активно працювала у кредитній касі «райфайзенці»³⁸.

Публіцист та політичний діяч К.Левицький був не лише теоретиком з економічних питань, але й непоганим практиком. За його посередньої участі було створено низку кредитно-кооперативних закладів. Серед них такі потужні, як «Народна торгівля» (1883 р.), «Крайовий союз кредитовий» (1898 р.), «Крайовий союз ревізійний» (1903 р.), «Земельний банк іпотечний» (1910 р) та інші³⁹. Ним було розроблено практичні поради для організації діяльності сільськогосподарських фахових товариств, у яких пропонував чітку організаційну структуру та засадничі принципи діяльності: «[...] Стоваришення господарські мають бути по всіх повітах судових [...]. А над всіма повітовими стоваришеннями буде стояти краєве стоваришене господарське. [...] Найважливіша річ стоїть у тому, що в заводових стоваришеннях мають бути господарі сільські. З обшарами двірськими належало би творити осібні товариства господарів більшої посілості...»⁴⁰. К.Левицький вважав, що ефективна діяльність подібних об'єднань мо-

жлива лише на добровільній основі, і тільки тоді «[...] рільники стануть разом силою великою [...]»⁴¹.

Ідея організації сільськогосподарських фахових товариств була також підтримана І.Франком, проте у нього погляди на цю справу дещо відрізнялися. Письменник наголошував насамперед на якості роботи цих об'єднань: «[...] Треба конче почати від організації економічної по громадах. Довести до ладу насамперед ті організації, які вже є...»⁴². Адже, як відомо, доволі поширеним явищем було урочисте відкриття товариства, а з часом ентузіазм пропадав, і діяльність припинялася. Іншою важливою заувагою, і як показав досвід, – вельми слушною, було обов'язкове залучення членів товариства до суспільного життя. Адже, на думку письменника, «[...] без надання селянам хоча б перших початків освіти на національній, економічній і політичній ниві, без вказання їм способів захисту від ганебної експлуатації, не можна самими лише лекціями про гній, льон і господарчі машини підняти їхній матеріальний добробут»⁴³.

Грамотно організована робота подібних економічних товариств за безпосередньої участі українських літераторів давала позитивні результати, про що засвідчує фрагмент листа О.Гаморак до В.Стефаніка від 21.03.1899 р. «[...] у Стецеві «Народна спілка», стоїть так, що має вже 190 членів, котрі зложили вже 70 з.р. [...] Той sklep здавалося дурниця, а прцінь (між іншим. – М.Г.) він зробив те, що зв'язав людей в одну громаду і виробив в них якісний дух свободи і братерства. Вам може бути смішно, але в дійсности так воно і є. І що сама читальня того не власть зробити»⁴⁴.

Одним із найпотужніших українських фахових економічних товариств було крайове хліборобське товариство «Сільський господар» (1899 р.), яке в ? р. нараховувало 85 філій та 12500 членів, а у ? р. – 88 філій та 32300 членів⁴⁵. Головні напрямки діяльності товариства, згідно із статутом⁴⁶, полягали у правовому захисті селян перед державною і крайовою владою та самоврядуванням, влаштуванні профільних освітніх курсів і шкіл для селян, поширенні найновіших сільськогосподарських машин і знарядь (зокрема, через спільне користування машинами та реманентом), видавничій діяльності тощо. З представників літературної інтелігенції із зазначеним товариством найактивніше співпрацювали: О.Барвінський – у сфері комунікації з влад-

ними структурами Відня та Львова щодо субвенцій товариству; Є.Олесницький – брав активну участь у розбудові структури товариства на місцях; К.Левицький – забезпечував правовий захист товариства; В.Стефанік – організація діяльності філій на Покутті. Активна діяльність у цьому напрямку В.Стефаніка засвідчена сучасниками: «[...] В.Стефанік славний письменник знаний далеко поза межами нашої України у своєму окрузі займається дуже гарно господарською організацією селянства Снятинщини та Заболотіщини. Під час свого послування урядив багато віч, організовуючи народ економічно і політично»⁴⁷. А на чергових зборах «Сільського господаря», які відбулися 12 травня 1913 р., відзначалося, що дуже добре розвивається Снятинська філія, в якій працює В.Стефанік⁴⁸.

З представників літературної інтелігенції дотичними до страхового товариства «Дністер» у Львові (1892 р.) були К.Левицький, Д.Савчак, Ю.Романчук та А.Чайковський. Головний напрям їхньої діяльності полягав у популяризації товариства та зборі пожертв на його діяльність.

Отже, представники літературної інтелігенції, будучи активними учасникам українського національного руху, здійснили чимало в захисті економічних інтересів українського населення Галичини й Буковини.

Найактивнішими виявилися І.Франко, І.Наумович, С.Данилович, В.Будзиновський, Є.Олесницький, В.Стефанік, Лесь Мартович та А.Чайковський.

Літератори підтримали та відстоювали ідею запровадження податків залежно від доходів кожного громадянина. Ними було проведено десятки народних віч, на яких подавалися петиції до органів влади щодо становлення справедливого оподаткування.

Літератори К.Левицький, Лесь Мартович, Марко Черемшина та А.Чайковський здійснили вагомий внесок у процес парцеляції великої земельної власності. Ними було розроблено і впроваджено таку схему викупу у збанкрутілих землевласників великих земельних масивів, яка дозволила залишити ці землі у власності місцевої громади, а також постійно проводився моніторинг за процесом парцеляції земель.

Українські письменники активно популяризували новинки агрокультури в сільському господарстві, аналізуючи досягнення сусідів та пропагуючи їх серед українців.

¹ Botushanskyy V. Silske hospodarstvo Bukovyny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) / V.Botushanskyy. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2000. – 336 s.

² Dobrzhanskyy O. Natsionalnyy rukh ukrayintsiv Bukovyny drugoyi polovyny XIX – pochatu XX st. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999. – 574 s.

³ Andrukhiv I., Svorak S. Kost Levytskyi: polityk, hromadskyi diyach, pravnyk (1859 – 1941) / I.Andrukhiv, S.Svorak. – Nadvirna: ZAT «Nadvirnyanska drukarnya», 2009. – 104 s.

⁴ Lesyn V. Vasyl Stefanyk. Narys zhyttya i tvorchosti / Vasyl Lesyn. – K.: Dnipro, 1981. – 260; Lesyn V. Les Martovykh. Literaturnyy portret / Vasyl Lesyn. – K.: Vydavnytstvo khudozhnoyi literatury, 1963. – 94 s.

⁵ Pohrebennyk F. Bohdan Lepkyi / F. Pohrebennyk. – K.: Tovarystvo «Znannya» Ukrayiny, 1993. – 64 s.; Pohrebennyk F. Les Martovykh. Zhyttya i tvorchosti / Fedir Pohrebennyk. – K.: Dnipro, 1971. – 196 s.; Pohrebennyk F. Nash Stefanyk / Fedir Pohrebennyk. – K.: Tovarystvo «Ukrayina», 1974. – 44 s.; Pohrebennyk F. Osyp Makovey. Krytyko-bibliohrafichnyy narys / Fedir Pohrebennyk. – K.: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoyi literatury, 1960. – 132 s.

⁶ Naumovych I. Krepkaya volya i neumymyy trud / I.Naumovych. – Lviv, 1878. – 48 s.; Naumovych I. Prymer podrazhannya dostoinny / I. Naumovych // Hospodar y promyshlennyk. – Lviv, 1880. – Ch. 6. – S. 86 – 87.

⁷ Franko I. Hromadski shpykhliry / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 44. ? Kn. 2. Ekonomichni pratsi (1888 – 1907). – S. 181 – 182; Franko I. Emihratsiyne bezholovya / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 44, kn. 2. Ekonomichni pratsi (1888 – 1907). – S. 451 – 454; Franko I. Kilka sliv o proekti filvarkovoyi hospodarky na selyanskykh gruntakh / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 44, kn. 2. Ekonomichni pratsi (1888 – 1907). – S. 218 – 221; Franko I. Lykhvarstvo v Halychyni / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 44, kn. 2. Ekonomichni pratsi (1888 – 1907). – S. 373 – 391; Franko I. Pan Shchepanovskyy pro propinatsiyu / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 44, kn. 2. Ekonomichni pratsi (1888 – 1907). – S. 79 – 94; Franko I. Podilnist chy nepodilnist selyanskykh gruntiv / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 44, kn. 2. Ekonomichni pratsi (1888 – 1907). – S. 117 – 126; Franko I. Shche dekilka sliv pro rilnychi spilky v Halychyni / I.Franko // Franko I. Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh / za red. Ye.Kyrylyuka. – K.: Naukova dumka, 1984. – T. 44, kn. 1. Ekonomichni pratsi (1878 – 1887). – S. 420 – 428.

⁸ Danylovych S. V spravi ahrarnykh reform: [Iz nahody proektu ahrarnoyi reformy o. T.Voynarovskoho] / S.Danylovych. – Lviv, 1909. – 138 s.; Danylovych S. Karol Marks / S.Danylovych // Khliborob. – 1893. – # 5. – S. 17 – 21.

⁹ Budzynovskyy V. Ahrarni vidnosyny Halychyny / V.Budzynovskyy. – Lviv: 1894. – 110 s.; Budzynovskyy V. Strayk i boykot / V.Budzynovskyy. – Chernivtsi: Z drukarni «Ruskoyi rady». – 1903. – 32 s.; [Budzynovskyy V.] Khlopska polityka / V.Budzynovskyy. – Lviv: Z drukarni narodovoyi, 1902. – S. 98 s.; Budzynovskyy V. Khlopska posilist / V. Budzynovskyy. – Lviv, 1901. – 124 s.

¹⁰ Olesnytskyy Ye. V oboroni khlopa-khliboroba / Ye.Olesnytskyy. – Lviv, 1911. – 16 s.; Olesnytskyy Ye. Pravo propinatsiyi v Halychyni / Ye.Olesnytskyy. – Lviv, 1889. – 112 s.; Olesnytskyy Ye. Pro sotsialne zabezpechenye / Ye.Olesnytskyy. – Lviv, 1909. – 36 s.

¹¹ Stefanyk V. Zholudky nashykh robitnykh lyudey i chytalni (Zi Snyatynskoho) / Vasyl Stefanyk // Stefanyk V. Povne zibrannya tvoriv u trokh tomakh. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1952. – T. 2. Avtobiohrafichni tvory, poeziyi v prozi, publitsystyka, nezakincheni tvory i pereklady. – S. 51 – 55; Stefanyk V. Kamynnyy khrest // Vasyl Stefanyk. Tvory / Uporyad. V.Lesyn ta F.Pohrebennyk. – K., 1964. – S. 76 – 85; Stefanyk V. Knyzhka za muzhytskyi kharch (Spravozdannya) / Vasyl Stefanyk // Stefanyk V. Povne zibrannya tvoriv u trokh tomakh. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1952. – T. 2. Avtobiohrafichni tvory, poeziyi v prozi, publitsystyka, nezakincheni tvory i pereklady. – S. 62 – 65.

¹² Botushanskyy V. Sils'ke hospodarstvo Bukovyny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) / V.Botushanskyy... – S. 53.

¹³ Botushanskyy V. Sils'ke hospodarstvo Bukovyny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) / V.Botushanskyy... – S. 293 – 294.

¹⁴ Діло (Львів). – 1891. – Ч. 18. – 21 січня (3 лютого). – С. 1.

¹⁵ Hromadskyi holos (Lviv). – 1896. – Ch. 1, 15 sichnya. – S. 12.

¹⁶ Hromadskyi holos (Lviv). – 1896. – Ch. 4, 29 lyutoho. – S. 25.

¹⁷ Hromadskyi holos (Lviv). – 1906. – Ch. 1, 2 sichnya. – S. 2.

¹⁸ Levytskyi K. Pro gruntovyy kataster / Kost Levytskyi. – Lviv: Drukarnya Naukovoho tovarystva Shevchenka, 1895. – S. 20.

¹⁹ VRFiT IL im. T.H. Shevchenka NAN Ukrayiny, f. 61, spr. 549, ark. 1.

²⁰ Stefanyk V. Knyzhka za muzhytskyi kharch (Spravozdannya) / Vasyl Stefanyk // Stefanyk V. Povne zibrannya tvoriv u trokh tomakh. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1952. – T. 2. – S. 62.

²¹ VRFiT IL im. T.H. Shevchenka NAN Ukrayiny, f. 3, spr. 1615, ark. 41.

²² Tam samo.

²³ Ruslan (Lviv). – 1897. – Ch. 206, 12 (24 veresnya). – S. 4.

²⁴ Stefanyk V. Zholudky nashykh robitnykh lyudey i chytalni (Zi Snyatynskoho) / Vasyl Stefanyk // Stefanyk V. Povne zibrannya tvoriv u trokh tomakh. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1952. – T. 2. Avtobiohrafichni tvory, poeziyi v prozi, publitsystyka, nezakincheni tvory i pereklady. – S. 52.

²⁵ 1 morg = 0.57 ha.

²⁶ Hromadskyi holos (Lviv). – 1911. – Ch. 3. – S. 1.

²⁷ Halychanyn (Lviv). – 1901. – Ch. 10, 14 (26) sichnya. – S. 1.

²⁸ Halychanyn (Lviv). – 1901. – Ch. 11, 15 (27) sichnya. – S. 1.

²⁹ Chaykovskyy A. Spohady, lysty, doslidzhennya: u 3-kh tomakh / Andriy Chaykovskyy. – Lviv, 2002. – T. 2. – S. 176.

³⁰ VRFiT IL im. T.H. Shevchenka NAN Ukrayiny, f. 3, spr. 1617, ark. 46.

³¹ Franko I. Kilka sliv o proekti filvarkovoyi hospodarky na selyanskykh gruntakh... T. 44, kn. 2... – S. 219.

³² Franko I. U spravi hromadskykh pasovyshch... T. 44, kn. 2... – S. 76.

³³ Franko I. Hromadski shpykhliry... T. 44, kn. 2... – S. 182.

³⁴ Franko I. Hromadski shpykhliry... T. 44, kn. 2... – S. 182.

³⁵ TsDAVO Ukrayiny, f. 3934, op. 1, spr. 4, ark. 3.

³⁶ Naumovych I. *Krepkaya volya i neutomimyy trud* / I.Naumovych. – Lviv, 1878. – 48 s.; Naumovych I. *Prymer podrazhanyya dostoynyu* / I.Naumovych // *Hospodar u promyshlennyk*. – Lviv, 1880. – Ch. 6. – S. 86 – 87.

³⁷ Botushansky V. *Silke gospodarstvo Bukovyny (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* / V.Botushansky... – S. 178.

³⁸ Boyko A. *Pedahohichno-prosvitnytska diyalnist Kostyantyny Malytskoyi / Andriana Boyko // Humanizatsiya navchalno-vykhovnoho protsesu*. – Slovyansk, 2011. – Vyp. LIV. – S. 240.

³⁹ Andrukhiv I. *Kost Levytskyy: polityk, hromadskyi diyach, pravnyk (1859 – 1941)* / Ihor Andrukhiv, Stepan Svorak. – Nadvirna: ZAT «Nadvirnyanska drukarnya», 2009. – S. 17.

⁴⁰ Svoboda (Lviv). – 1897. – Ch. 4, 1 (13 sichnya). – S. 28.

⁴¹ Svoboda (Lviv). – 1897. – Ch. 4, 30 sichnya (11 lyutoho). – S. 34.

⁴² Khliborob (Lviv). – 1891. – Ch. 2, 15 maya. – S. 16.

⁴³ Franko I. *Sheche dekilka sliv pro rilnychi spilky v Halychyni...* T. 44, kn. 1... – S. 428.

⁴⁴ VRFiT IL im. T.H. Shevchenka NAN Ukrayiny, f. 8, spr. 387, ark. 1.

⁴⁵ Silskyi hospodar // *Entsyklopediya Ukrayinoznavstva. Slovykova chastyna / hol. red. V.Kubiyovych*. – Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi, 2000 [perevydannya v Ukrayini]. – T. 8. – S. 2830.

⁴⁶ TsDIAL Ukrayiny, f. 302, op. 1, spr. 2, ark. 1.

⁴⁷ Hromadskyi holos (Lviv). – 1911. – Ch. 29, 8 chervnya. – S. 3.

⁴⁸ Hromadskyi holos (Lviv). – 1913. – Ch. 20, 15 lypnya. – S. 7.

УДК 94(477):329.4(=411.16)«185/193»(043.3)

© Віктор Доценко
(Ірпінь)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ ЄВРЕЙСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ ЗАХІДНОЇ ТА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті на основі аналізу архівних документів, монографічної та періодичної літератури аналізуються особливості надання єврейськими громадськими організаціями допомоги євреям Галичини, Волині та Буковини, які постраждали від наслідків бойових дій та політики російської адміністрації у період Першої світової війни.

Ключові слова: *благодійні товариства, євреї, погроми, біженці, притулки, облаштування.*

В. Доценко
(Ірпень)

ОРГАНИЗАЦИЯ ПОМОЩИ ЕВРЕЙСКИМ БЕЖЕНЦАМ ЗАПАДНОЙ И ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье на основе анализа архивных документов, монографической и периодической литературы

ры анализируются особенности организации еврейскими общественными организациями помощи евреям Галиции, Волини и Буковины, которые пострадали от последствий боевых действий и политики российской администрации в период Первой мировой войны.

Ключевые слова: *благотворительные общества, евреи, погромы, беженцы, притоны, обустройство.*

V. Dotsenko
(Irpen)

RELIEF PROVIDED TO THE JEWISH REFUGEES OF WESTERN AND RIGHT-BANK UKRAINE THROUGHOUT WORLD WAR I

Since the beginning of hostilities, the representatives of different social groups of Russian Jewry were awakened with patriotic feelings, compassion and exercise of the rights of each believer, got in difficulty, in particular in terms of social protection. The conscious populace organized charities, committees and companies with assistance to victims of war almost in every provincial and district town, inhabited by Jews. On the money, raised by the community, there were public canteens, points heating opened, and hospitals, producing drugs and medical equipment; donations of money, food and other things were provided. The help to refugees was carried out jointly by public institutions and NGOs. They worked closely with the established Petrograd Jewish Committee assistance to victims of war. Getting cash they used them to implement health care programs for refugees and deportees. There were also created healings and product groups of the company (with doctors, nutritionists, nurses), were organized clinics, mobile hospitals, disinfecting baths, kitchens, as well as points of distribution between Jewish families of food packages. Relief Committees organized the resettlement of refugees and supplying them with food and employing them. To accommodate refugees there were opened shelters for disabled veterans and hostels for immigrants. Separately Company maintained a network of camps, nurseries, kindergartens and playgrounds for refugee families' children, the disabled, and orphans. Joint campaigns allowed companies to save tens of thousands of Jewish refugees.

In October 1914 Society craft work joined a campaign to help Jewish refugees. Local Jewish committees for victims of war were created, clubs and societies for the collection and distribution of funds to help victims of war. Most organizations operated in the provincial centers and places with a huge number of refugees. Employment of ethnic refugees, among them were Jews, had their problems. First of all, for intellectuals it was difficult to find a job, Jewish residents of evacuated towns – traders and artisans. For Jews there was more complicated situation and the negative attitude of imperial officials and because of search among them traitors and enemies.